

Joods Journaal
Joden langs de Vecht
Tekst en fotografie: Esther Voet

[chap]

Joden vormden hier de meerderheid

[kop]

Maarssen: joodse stad aan de Vecht

[intro]

De Vechtstreek is misschien wel de mooiste streek van Nederland; een gebied vol schoonheid en geschiedenis. Sommige delen van die geschiedenis lijken te verdwijnen in de vergetelheid, maar toch, wie goed kijkt vindt nog stille getuigen van zo'n verhaal. Zoals dat over een bijzondere periode uit de geschiedenis van Maarssen: ooit een echte, joodse stad...

[tekst]

Het pad is bedekt met gras en ligt bezaaid met paddestoelen en eikels. De middagzon wordt gefilterd door het gebladerte van elzen en populieren. We horen hier niet te zijn, dit is verboden terrein, de bordjes 'eigen weg' en 'verboden toegang' bij het openstaande hek hebben ons gewaarschuwd. Maar áchter dat hek staat een auto met ronkende motor, er móet dus iemand zijn, maar waar? Er is niemand te zien en ook op mijn geroep wordt niet gereageerd. En dan is er de vraag of ik hier wel goed zit... Want is het hier wel? Hier ergens verscholen onder de bomen en onzichtbaar vanaf de weg? Of eigenlijk is het een dijk, de Machinedijk in Maarssen. Op een gegeven moment weerklinkt er een brul: "Hé, heb jij m'n schapen gezien?" Het blijkt de eigenaar van het pad te zijn, gewapend met pet, klompen en een pakje zware shag. Hij is zijn schapen kwijt, wel zes, vertelt hij, nergens te vinden, maar... wat doe ik hier? Ik vertel waarnaar ik op zoek ben. "Ja, klopt hoor, je zit goed. Maar er is weinig te zien. Gewoon dit pad aflopen, dan zie je een paar verzonken stenen. Misschien lopen mijn schapen dáár wel rond. Als dat zo is hoor ik het wel." En een shaggie opstekend loopt hij de andere kant uit, op zoek naar zijn vee.

Het pad loopt nog zo'n 200 meter door, langs een weiland met koeien en dan worden de bomen hoger en ontwaren we een nieuwe, bewerkte steen. Hij is van zijn sokkel afgevallen en tegen een boom gezet: Joden in Maarssen staat er in het Nederlands en het Hebreeuws. Op het veldje van niet meer dan 10 bij 10 meter liggen vier oude grafstenen, waarvan één opvallend klein is. Misschien het graf van een kind? Ze zijn mooi uitgehakt, één is versierd met yadaïm. De stenen moeten dateren van voor 1807, omdat na dat jaar geen joden meer in Maarssen werden begraven. In het nabijgelegen Tienhoven gingen de begrafenissen wel lang door, in het zogenaamde Jodenbosje. Toch zijn deze vier

graven niet vergeten, iemand heeft nog niet zo lang geleden een steen op één van de graven neergelegd. De wind ruist door het gebladerte en fluit door het riet, de zon heeft voor deze najaarsdag nog opvallend veel kracht. Dit is een vredige plek en een verre, bijna vergeten echo die hoort bij een bijzonder stukje geschiedenis, de historie van de joden aan de Vecht.

Huissynagoge

In Maarssen zelf vinden we meer bewijzen van dat verleden. Aan de Herengracht, eigenlijk een stukje Vecht, staat een prachtig pand dat kortgeleden wisselde van eigenaar: Raadhoven. Het is een charmante buitenplaats met een roemruchte geschiedenis die teruggaat tot 1660 en waarin nog veel authentieke details zijn te vinden. Want wonder boven wonder is Raadhoven in tegenstelling tot veel andere buitenplaatsen ontglipt aan de plunderende handen van Franse troepen die in 1673 in deze streek huishielden. Het smeedijzeren hek voor het pand zou het oudste smeedijzeren hek van de Vechtstreek zijn. 17^e-eeuwse plafondschilderingen, de prachtige eiken trap, de oorspronkelijke ornamenten en schouwen, het is binnen allemaal nog te vinden. Raadhoven heeft in de loop der eeuwen allerlei functies gehad, het was een meisjes- en jongenshuis, een bejaardentehuis en de laatste jaren was het een kantoor. Maar ooit woonden er joden in Raadhoven, vrome joden die er zelfs een huissynagoge in vestigden. Want Raadhoven was in de 18^e eeuw net zoals veel andere buitens aan de Vecht, joods bezit. Er was toen al sprake van een heuse joodse gemeenschap in de Utrechtse stad. Maar waarom vestigden ze zich daar? Om antwoord te krijgen op die vraag moeten we kijken naar de steden Utrecht en Amsterdam, want daaraan dankt de Vecht zijn joodse geschiedenis.

Tegenstand

Vanaf de 17^e eeuw vestigen zich rijke Portugese joden in Maarssen. Niet alleen om dezelfde reden als waarom zo veel andere rijke Amsterdammers zich er vestigen, om naar Italiaans voorbeeld buiten een huis in de stad óók een huis te bezitten in het groen. Nee, sommigen hebben ook economische redenen. In 1650 willen zij in Maarssen een zijde-industrie opzetten, omdat ze daar in Amsterdam geen toestemming voor krijgen. Maar ook in Maarssen krijgen ze daar, na uitgeoefende druk vanuit de stad Utrecht, geen toestemming voor. Toch hebben vooral de Portugese joden de Vecht dan al ontdekt. Zoals Abraham Aboab. Abraham wordt aan het einde van de 16e eeuw geboren in een Portugese Maranenfamilie. Op jonge leeftijd emigreert hij naar Amsterdam, waar we hem in 1622 terugvinden als tabakshandelaar. Hij trouwt met Sara Osorio, ook afkomstig uit een Maranengezin en eenmaal in Amsterdam kiest het echtpaar ervoor om weer openlijk het jodendom te praktiseren. In 1652 koopt Abraham buitenplaats Hogesant, een Maarssense hofstede. Hij hernoemt het huis tot Vegtevoort. Niet lang daarna wordt Manuel Henriques Abrahams buurman. Hij neemt zijn intrek in Vegtendael, dat staat op de plek waar eind 20ste eeuw een

luxe appartementencomplex zal verrijzen, dat dezelfde naam zal dragen. In 1653 wonen er zo veel Portugese joden in Maarssen dat er minjan is voor synagogediensten bij Aboab thuis, ondanks protesten van de gereformeerde gemeente, die behoorlijk van zich laat horen als de stad Maarssen in 1680 joden toestemming verleent om 'haren publieque Godtsdienst ten platte lande' te houden. In 1720 opent de Portugese synagoge Neveh Shalom zelfs de deuren, ondanks opnieuw tegenstand uit andere kerkelijke kringen.

Meer joden dan niet-joden

In 1712 is er nog even paniek, wanneer joden de schuld krijgen van een epidemie en alle joden worden gesommeerd uit de provincie Utrecht te vertrekken, maar veel joden blijven in Maarssen wonen. Als het verbod in 1736 wordt opgeheven, beginnen joden zich opnieuw te vestigen in plaatsen rondom Utrecht. Dan begint de echte bloeiperiode van de joodse gemeenschap aan de Vecht. In 1749 wordt in het nabijgelegen Tienhoven op een privé-terrein een grote begraafplaats aangekocht, die tot de 20ste eeuw in gebruik blijft. Ook Hoogduitse joden die handel drijven in Utrecht vinden in Maarssen een veilig onderkomen. Ze vestigen zich op de andere oever van de Vecht in Maarssenveen en krijgen in 1759 ook toestemming om ook een synagoge te bouwen, die verrijst aan de Diependaalsedijk. Tot op de dag van vandaag heet het toegangsweggetje naar waar ooit de synagoge heeft gestaan de Jodenkerksteeg. De joodse gemeenschap in deze zuidelijke Vechtstreek groeit. Volgens de overlevering wonen er op een gegeven moment zelfs meer joden dan niet-joden in Maarssen. Zonder overigens gelijke rechten te hebben. De terugloop van de Hoogduitse gemeente in Maarssen en Maarsseveen begint in 1789, een jaar nadat de stad Utrecht definitief haar poorten voor de joden heeft moet openen. Dat gebeurt op voorspraak van prins Willem V. Vooral de Hoogduitse joden trekken dan weg uit Maarssen richting de provinciehoofdstad. Uiteindelijk wordt in 1923 de Maarssense Hoogduitse joodse gemeenschap bij de Utrechtse gevoegd en de synagoge wordt vier jaar later afgebroken. Maar de Aäron Hakottel, de heilige ark die in de kleine synagoge in Utrecht staat, is afkomstig van de Hoogduitse synagoge van Maarssen en dateert van 1776. De Portugees-Joodse gemeente bestaat dan al lang niet meer, want die houdt al in 1839 op te bestaan. Ook hun synagoge wordt verkocht en afgebroken.

In oude glorie hersteld

Toch houdt de geschiedenis van de joden in de Vechtstreek daarmee niet op. In het nabijgelegen Tienhoven bijvoorbeeld, duiken veel joden tijdens de oorlog onder. Als men een razzia vermoedt, worden de wieken van de molen van Tienhoven in een bepaalde stand gezet om de Tienhovenaren te waarschuwen. En de joodse begraafplaats in Tienhoven, het zogenaamde 'jodenbosje' dat zo'n 800 grafstenen telt, wordt in 2004 nog door Utrechts Landschapsbeheer in oude glorie hersteld, geholpen door vrijwilligers van de Stichting Boete en

Verzoening. De begraafplaats Tienhoven is de oudste joodse begraafplaats in de mediene, en die valt nog steeds te bezoeken. Daar liggen heel veel Maarssense joden uit dat frappante verleden, uit die tijd dat er meer joden dan christenen rondliepen in dat prachtige stadje aan de Vecht...